

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
з теми: «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ
ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ»**

**Виконала: здобувач 2 курсу
Ps1-M24z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Куликова Марина Олександрівна**

**Керівник:
Дорофей Світлана Василівна,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри
загальної та практичної психології**

**Рецензент:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
загальної та практичної психології**

Кам'янець-Подільський – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ.....	7
1.1. Аналіз проблематики здібностей у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників.....	7
1.2. Вікові особливості прояву творчого потенціалу молодших школярів.....	18
1.3. Психологічні особливості обдарованих дітей	25
Висновки до першого розділу	33
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ....	35
2.1. Організація та процедура дослідження творчого потенціалу учнів молодших класів.....	35
2.2. Аналіз результатів дослідження рівня творчих здібностей учнів молодшої школи	42
Висновки до другого розділу.....	61
РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	63
3.1. Психологічний супровід формування обдарованості молодших школярів.....	63
3.2. Організація програми розвитку обдарованості учнів початкової школи	72
3.3. Оцінювання ефективності результатів програми розвитку обдарованості учнів початкових класів	85
Висновки до третього розділу	93
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	100
ДОДАТКИ	106

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції розвитку українського суспільства зумовлюють потребу у формуванні особистості нового типу – духовно багатой, культурно розвиненої, здатної мислити креативно, приймати нестандартні рішення, діяти самостійно та активно впливати на навколишнє середовище. Саме такі характеристики становлять сутність творчої особистості, виховання і розвиток якої є одним із ключових завдань сучасної освіти. Відповідно до Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття) стратегічною метою є створення сприятливих умов для особистісного розвитку й самореалізації учня у навчальному процесі. Це потребує переорієнтації педагогічної практики з директивного підходу на особистісно зорієнтований, що передбачає пошук ефективних засобів стимулювання внутрішнього потенціалу дитини, її інтересів, здібностей і креативності.

Проблематика розвитку здібностей дітей молодшого шкільного віку вже тривалий час є об'єктом уваги як українських, так і зарубіжних науковців. Проте в цій галузі й досі залишаються недостатньо досліджені аспекти, що зумовлює потребу подальшого теоретичного й методологічного опрацювання теми, вдосконалення понять, методик і підходів до її вивчення. З практичного боку важливим завданням залишається створення системи соціальної підтримки обдарованих дітей, яка сприятиме розкриттю й розвитку їхніх можливостей.

На практиці увагу педагогів і суспільства найчастіше привертають діти, які вже змогли проявити свої здібності. Водночас ті, хто опинився у менш сприятливих соціально-культурних умовах, нерідко залишаються поза увагою, що істотно обмежує їхній потенціал самореалізації. Розвиток здібностей у молодших школярів визначає їхні подальші життєві траєкторії, адже саме у цей період закладається основа формування творчого та інтелектуального потенціалу. Якщо цей фундамент є слабким, подальший розвиток стає ускладненим. Через це суспільство ризикує втратити багатьох

талановитих дітей, оскільки домінує хибне переконання, ніби уваги потребують лише ті, хто відстає у розвитку, тоді як здібні діти здатні самотійно досягти успіху.

Учні з високими здібностями в молодшому шкільному віці особливо чутливі до неадекватних оцінок, критики й соціального тиску. Часто колектив однолітків прагне «вирівняти» таких дітей, змусити їх бути подібними до інших. Тому вони потребують психологічного супроводу, підтримки та консультацій фахівців.

Структура обдарованості дитини, як правило, збігається з основними компонентами творчого процесу та його динаміки. Ознаки творчого потенціалу проявляються у ранньому інтелектуальному та мовленнєвому розвитку, зацікавленості певною діяльністю (музикою, малюванням, читанням тощо), у вираженій допитливості й пізнавальній активності. Ключовим психологічним компонентом творчого потенціалу є пізнавальна потреба, що лежить в основі мотивації до пізнання. Вона визначає вибірковість інтересів дитини до нового, сприяючи розвитку як загальних, так і спеціальних здібностей.

Так, питання розвитку здібностей учнів початкової школи залишається складним і багатограним. Однак наявні напрацювання сучасної психології дають змогу ефективно розв'язувати частину пов'язаних із цим проблем.

Об'єктом дослідження виступає процес формування та розвитку здібностей у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні чинники, які впливають на становлення цих здібностей.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення психолого-педагогічних умов, що сприяють розвитку творчого потенціалу учнів початкової школи.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що створення відповідних психолого-педагогічних умов позитивно впливає на розвиток творчих здібностей молодших школярів.

Основні завдання дослідження:

- провести теоретичний аналіз специфіки розвитку здібностей дітей молодшого віку;
- визначити особливості прояву креативності у школярів початкових класів;
- описати систему психологічного супроводу процесу формування творчих здібностей;
- створити програму розвитку креативності учнів та здійснити її кількісно-якісну перевірку ефективності.

Методи дослідження. У дослідженні використано такі методи: теоретичний аналіз, узагальнення наукових джерел, порівняння, анкетування, тестування, спостереження, групові та індивідуальні бесіди. Результати оброблялися із застосуванням якісного та кількісного аналізу. До комплексу психодіагностичних інструментів увійшли: методика «Закінчи малюнок» (П. Торренс) для оцінки творчого компонента; методика визначення рівня інтелектуального розвитку дітей молодшого шкільного віку; методика дослідження розвитку уяви (О.М. Дяченко); анкета для виявлення пізнавальних здібностей і рівня пізнавальної активності.

База дослідження. Емпірична база дослідження охоплює Тернопільський навчально-виховний комплекс «Школа-ліцей» №6 імені Н. Яремчука та Буцнівську загальноосвітню школу I–III ступенів (Україна, Тернопільська область, Тернопільський район, с. Буцнів, вул. Т.Г. Шевченка, 34). На етапі констатувального експерименту було обстежено 70 учнів третіх класів. Для опрацювання даних використовувалися взаємодоповнювальні психодіагностичні методики та засоби математичної статистики.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки й рекомендації можуть бути застосовані педагогами, батьками, вихователями, практичними психологами та соціальними педагогами у процесі підтримки й розвитку творчого потенціалу молодших школярів.

Апробація та впровадження результатів. Результати проведеного дослідження доповідалися здобувачем та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (29 жовтня 2024 р., м. Кам'янець-Подільський), XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (27 жовтня 2025 р., м. Кам'янець-Подільський), на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2024 р.), на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2025 р.), на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 18 лютого 2025 р.), на XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2025 р.) та знайшли своє відображення у 2 публікаціях здобувача.

Публікації:

1) Куликова М.О. Вікові особливості прояву творчих здібностей учнів початкової школи. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи* (на пошану професора Шинкарюка А.І.): Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 27 жовтня 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. 220 с. Укр., англ., пол. / С. 142–146.

URI: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9482>

2) Куликова М.О. Психолого-педагогічні чинники розвитку здібностей учнів початкової школи. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та*

пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців : Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. 220 с. Укр., англ., пол. / С. 142–146.

Структура магістерської роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, 9 додатків.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження здійснено теоретичний аналіз специфіки розвитку здібностей молодших школярів. Встановлено, що наукові підходи різних учених, зокрема психологів, до розуміння й вивчення феномену обдарованості суттєво різняться.

Здібна дитина – це учень, який відзначається яскравими або навіть винятковими досягненнями в певному виді діяльності. Тобто, обдарованість трактується як більш високий рівень розвитку здібностей, який випереджає середній темп формування інтелектуальних та творчих якостей у ровесників за умов рівних соціально-педагогічних можливостей.

Дослідження проблеми здібностей було предметом уваги багатьох науковців, однак у їхніх підходах до визначення сутності обдарованості спостерігається різноманітність позицій. Творча обдарованість найчастіше визначається як здатність дивуватися, знаходити нестандартні рішення, прагнути до нового та вміти глибоко осмислювати власний досвід.

На розвиток креативних здібностей впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Останні мають вирішальне значення у формуванні таких складових творчості, як мотиваційна, когнітивна та поведінкова. До чинників мікросередовища, що можуть як стимулювати, так і гальмувати розвиток творчості, належать: відсутність надмірної регламентації поведінки, збагачене інформаційно-предметне середовище, а також наявність позитивних моделей креативної діяльності.

Інтегрована структура обдарованості охоплює кілька компонентів:

- інтелектуально-когнітивний (пізнавальний) – включає елементи, що пов'язані з мисленням, сприйманням, пам'яттю, пізнавальними процесами;
- мотиваційно-особистісний – охоплює особистісні, енергетичні, мотиваційні, смислові характеристики, які визначають активність і спрямованість діяльності;

- творчо-продуктивний (креативний) – стосується здатності продукувати нові ідеї, створювати оригінальні продукти мислення та діяльності.

Творчим особистостям притаманні такі риси, як незалежність у судженнях, відкритість мислення, толерантність до невизначених ситуацій, конструктивна активність у проблемних умовах, а також розвинене естетичне почуття й прагнення до гармонії.

На сучасному етапі виокремлюють два основні рівні здібностей: виняткові (особливі) та висока норма розвитку. Водночас розрізняють кілька типів дитячої обдарованості: інтелектуальну, академічну, художню, креативну, лідерську (соціальну, організаторську), психомоторну (спортивну).

Серед дослідників проблеми навчання обдарованих дітей існують дві позиції. Частина науковців вважає, що підвищення ефективності має здійснюватися шляхом удосконалення всієї освітньої системи, інші – що роботу з такими дітьми слід зосереджувати у спеціалізованих навчальних закладах.

Розумовий розвиток молодших школярів, який безпосередньо пов'язаний із творчими здібностями, характеризується оригінальністю, гнучкістю та продуктивністю мислення, умінням аналізувати й узагальнювати інформацію, здатністю класифікувати, високим рівнем концентрації уваги та добре розвиненою пам'яттю.

Особистісні риси обдарованих дітей молодшого шкільного віку включають захопленість виконанням завдань, схильність до перфекціонізму, нонконформізм, лідерські якості, прагнення до змагання, широту інтересів і почуття гумору. До інтегративних характеристик таких дітей належать допитливість, підвищена чутливість до проблем, уміння прогнозувати, багатий словниковий запас і здатність оцінювати явища з різних позицій.

Виявлено специфіку прояву творчих здібностей у молодших школярів. Соціалізація обдарованих дітей повинна ґрунтуватися на створенні умов, що

сприяють їхній самореалізації, самовдосконаленню та розвитку соціальної активності. Важливо забезпечити гуманне, підтримувальне середовище, у якому відбувається інтелектуальна та творча взаємодія між обдарованими учнями.

Здібності – це психічні властивості, що формуються протягом життя людини та визначають її здатність досягати результатів, які перевищують середній рівень у певній діяльності або кількох її видах.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що 23% учнів продемонстрували високий рівень творчості, а 60% – середній. Високі показники розвитку уяви виявлено у 27% школярів, середній рівень – у 40%.

Розмаїття інтересів дітей є досить значним: 50% учнів мають високий рівень сформованості інтересів, 30% – середній. Наполегливість притаманна 66% учасників, тоді як рівень самостійності інтересів переважно середній. Показники гнучкості мислення вищі за середні або високі у 64% дітей, а допитливість перебуває на середньому та високому рівнях у 90% опитаних. Ступінь позитивного впливу сімейного середовища на розвиток творчого потенціалу школярів визначено як середній.

Кореляційний аналіз показав наявність тісного взаємозв'язку між високим рівнем розвитку творчої уяви та високою креативністю молодших школярів. У результаті факторного аналізу виокремлено три основні показники: «загальна вербальна обізнаність», «невербальна обізнаність» і «інтелектуально-творча обізнаність».

Здійснено характеристику психологічного супроводу розвитку творчих здібностей молодших школярів. Для ефективного розвитку креативності та обдарувань важливим є проведення систематичної діагностичної роботи з учнями, визначення рівня їхніх інтелектуальних і творчих можливостей, виявлення особистісних особливостей, мотивів і сфер інтересів. Важливими складовими цього процесу є організація творчих ігор, тренінгів креативності, а також психокорекційна робота, спрямована на зниження надмірної

тривожності, подолання невпевненості та формування позитивного самоставлення.

Сприятливе навчальне й сімейне середовище є ключовим чинником розвитку творчих здібностей дитини. Залучення учнів до різноманітних видів діяльності – від колективних форм до індивідуальних завдань – сприяє максимальній ефективності виховного процесу за умови дотримання таких вимог:

- кожна форма роботи має нести соціально значущий зміст;
- діяльність повинна забезпечувати гармонію між індивідуальними та колективними потребами й інтересами;
- усі види діяльності мають відповідати віковим особливостям дітей.

У ході дослідження була розроблена та апробована програма розвитку творчих здібностей молодших школярів, ефективність якої оцінювалася за кількісними й якісними показниками. У межах програми використовувалися такі методи стимулювання творчого мислення: метод образного бачення, метод символічного бачення, метод придумування, метод «Якби...», метод гіперболізації, метод аглютинації та метод емпатії. Їх застосування здійснювалося через такі прийоми:

- поєднання ознак різних об'єктів для створення нового;
- визначення властивостей об'єкта у новому середовищі;
- модифікація елементів об'єкта з описом отриманих результатів.

Зазначені методи активізували творчу уяву дітей, допомагали розкрити потенційні здібності, закріпити здобуті знання, вміння та навички. У поєднанні з педагогічними умовами й технологіями це дало можливість учням максимально розкрити себе в соціумі, досягти впевненості та самоствердження.

Отримані результати засвідчили позитивну динаміку розвитку уяви та креативності: кількість дітей із низьким рівнем творчої уяви зменшилася з 66% до 25%, тоді як частка учнів із середнім рівнем зросла з 34% до 58%, а

17% школярів досягли високого рівня. Це підтверджує наявність прогресу у розвитку творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку.

Після впровадження розвивальної програми інтереси учнів стали більш різноманітними. До її початку більшість дітей мали посередні або низькі показники різнобічності інтересів, тоді як після – 32% учнів виявили високий рівень, 60% – середній і лише 8% залишилися на низькому рівні.

Рівень незалежності інтересів також зріс: якщо раніше середні показники спостерігалися у 44%, а низькі – у 56% учнів, то після реалізації програми 16% дітей досягли високого рівня, 52% – середнього, а у 32% рівень залишився тим самим, але з позитивною динамікою.

Показники гнучкості мислення після проведеної роботи розподілилися так: 24% учнів показали високий рівень, 60% – середній, а лише 16% – низький. Рівень наполегливості також зріс: у 16% школярів він став високим, у 52% – середнім, у 32% залишився низьким. Рівень допитливості підвищився: 32% учнів досягли високих показників, 52% – середніх, 16% – низьких.

Покращився і вплив сімейного оточення на розвиток творчих здібностей: більшість учнів (56%) показали добрі результати, 36% – середні, що свідчить про стабільну позитивну тенденцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апостолова Г.В. Робота з обдарованими дітьми. *Обдарована дитина*. 2006. № 1.
2. Барко В.І., Панок В.Г., Лазаревський С.В. Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навчально-виховному процесі. Київ-Тернопіль, 2000. 228с.
3. Біла І.М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс, 2014.136с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartupochatkovoyi-osviti>
6. Бітянова М. Психолог у школі: зміст діяльності й технології. Київ : Главник, 2007. 160 с.
7. Бітянова М. Дитина у школі: технології розвитку. Київ : Главник, 2007а.143 с.
8. Бондар Ю. Педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. № 34 (1). С. 220–225.
9. Бондар Ю.В. Аксіологічний підхід у формуванні творчої особистості молодшого школяра. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід* : збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 18-19 червня 2020 р.). Тернопіль : Вектор. 2020. С. 117–119.
10. Бондаренко Ю.І. Розвиток літературно-творчих здібностей школярів на основі жанрового та структурно-стильового шляхів аналізу. *Слобожанський науковий вісник*. 2023. № 2. С. 44–49.
11. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 112 с.

12. Видриган Л. Удосконалення розумових операцій. (Комплекс розвивальних вправ). *Психолог*. 2004. № 14.
13. Волчанова Н. Індивідуальна робота з обдарованими дітьми. *Рідна школа*. 2000. № 5. С.4
14. Воронцова Е. Обдарованість: діагностика та система роботи зі здібними дітьми. *Психолог*, 2006, № 25–28.
15. Гнатко М.М. Психологічні передумови роботи з обдарованими дітьми : метод. рекомендації. Луцьк, 2000. 26 с.
16. Гільбух Ю. Розумово обдарована дитина : Психологія, діагностика, педагогіка. Київ : Укрвузтелеграф, 2000. 84 с.
17. Гевко О. Педагогічні умови формування творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. *Молодь і ринок*. 2019. № 12 (79). С. 95–100.
18. Гнатюк О. Розвиток творчих здібностей здобувачів початкової освіти в сучасних умовах навчання: психологічний аспект. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732842/1/Текст.pdf> 148 Випуск 80. Том 1. 2025.
19. Гудь М. Обдаровані діти. *Початкова освіта*. 2010. № 39. С. 6.
20. Гудь М. Обдаровані діти. *Початкова освіта*. 2010а. № 45. С. 34.
21. Докшина Н., Кошель С. Робота з обдарованими та здібними учнями. *Психолог*, 2004, С. 44.
22. Карпенко Н.А. Психологія творчості: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
23. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Радянська школа. 1989. 608 с.
24. Костюк Г.С. Психологія: підр. для педвузів. Київ: Радянська школа, 1961. С. 147-177.
25. Кульчицька О. І. Пізнаємо здібності: посібник. Київ: Кобза, 2003. С. 4850.
26. Клименко В. Механізм творчості: чим його розвивати. *Шкільний світ*, 2001. № 25-28. 94 с.

27. Кульчицька О.О. Обдарованість : природа і суть. *Обдарована дитина*. 2002. № 1. С. 21–23.
28. Комісарова С., Ведмеденко Д., Білогорна М. Робота з обдарованими дітьми. *Психолог*, 2006. № 25-28.
29. Коробко С.Л., Коробко О.І. Робота психолога з молодшими школярами. Київ : Пітера ЛТД, 2008. 416 с.
30. Міщиха Л.П. Психологія творчості: навч. посіб. Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. 448 с.
31. Моляко В.О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир : Видавництво ПП «Рута», 2007. 319 с.
32. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Київ : Шкільний світ, 2001. 16 с.
33. Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua/>
34. Мясоїд П. А. Загальна психологія. Київ : Вища шк., 2001. 487 с.
35. *Обдарована дитина*. Науково-практичний освітньо-популярний журнал для педагогів, батьків та дітей. 2007. №1.
36. Нижник Г.М., Куравський О.О., Барабаш Н.В. Корекційно-розвивальна програма для обдарованих дітей. Корекційно-розвивальні програми / Упор. Л. В. Підлипна. Івано-Франківськ : ОІППО, 2006. 164 с.
37. Обдаровані діти : діагностика та супровід / Упоряд. Т. Червонна. Київ : Шк. Світ, 2008. 128 с.
38. Овчаренко К. Організація роботи з обдарованими дітьми. *Психолог*. 2004. № 37.
39. Онацький В.М. Всі діти обдаровані. *Обдарована дитина*. 2001. № 6. С. 34–42.
40. Павленко В.В. Педагогічні умови для розвитку креативності учнів у сучасному педагогічному процесі. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. 2018. № 88 (2). С. 138–148.
41. Павленко Г.І., Курліщук І.І. Особливості розвитку творчих здібностей учнів засобами мистецтва в сучасній загальноосвітній школі. *Педагогіка*

формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.
2020. № 70 (3). С. 89–93.

42. Пашнєв Б., Зуєв І., Павленко В., Халін А. Система пошуку обдарованих учнів сучасними психодіагностичними методами. *Психолог*, 2004. № 43.
43. Пашнєв Б.К. Психодіагностика обдарованості. Харків : Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007. 128 с.
44. Подоляк Л.Г. Основи вікової психології : навч. посібник. Київ : Главник, 2006. 112 с.
45. Психологічний довідник учителя. Книга 1. В 4 книгах / Упор. В. Андрієвська / За заг. ред. С. Максименка. Київ : Главник, 2005. 112 с.
46. Психолог. Тести. Роздатковий матеріал : Виявлення творчих здібностей дітей (тест П. Торренса) / Упор. Т. Шаповал, Т. Гончаренко. Київ : Вид. дім «Шкіл, світ»: Вид. Л. Галіцина, 2005. 128 с.
47. Степанов О.М. Психологічна енциклопедія. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.
48. Рєпнова Т. Ефективна психодіагностика в роботі практичного психолога. *Психолог*, 2004. № 13.
49. Рибалка В.В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник. Київ. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 424 с.
50. Романець В.А. Психологія творчості : навч. посібник. 2-е вид., доп. Київ : Либідь, 2001.
51. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
52. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Вікова психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
53. Сівак С. Скринінг шкільного життя. Тернопіль: Богдан, 2002. 72 с.
54. Сидоренко І., Панченко О. Здібності, Обдарованість, Талант, Геніальність: Психологія взаємозв'язку та відмінностей. *Обдаровані Діти*. Київ : Шкільний світ. 2008. С. 7–10.

55. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
56. Сорич І. Організація роботи з обдарованими дітьми у навчальних закладах. *Психолог*, 2006. № 25–28.
57. Степанов О.М. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 416 с.
58. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології та педагогіки : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2005. 520 с.
59. Теплова О.Ю., Кулик Д.О., Мацюк О.М. Педагогічні основи розвитку креативності молодших школярів у хореографічному ансамблі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. № 26. С. 177–184.
60. Товканець Г.В., Сідор Ю.І. Освітнє середовище початкової школи у формуванні ціннісних орієнтацій молодших школярів. *Освіта і наука*. 2023. № 2(35). С. 253–260.
61. Турбар Т.В., Пасько Т.Ю. Особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. № 3. С. 103–108.
62. Туріщева Л.В., Гончаренко О.В. Вивчення особистості школяра та педагога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 144 с.
63. Туріщева Л.В. Психологічне супроводження профільного навчання. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 144 с.
64. Туріщева Л.В. Настільна книга шкільного психолога : навч.-методичний посібник для вчителя. Харків : Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2008. 256 с.
65. Шевченко Н.О. Особливості молодшого школяра. Главник, 2008. 128 с.
66. Терлецька Л.Г. Шкільна психодіагностика. Київ : «Редакції загальнопедагогічних газет», 2003. 117 с.
67. Юркевич В. Особистість і проблеми обдарованої дитини. *Завуч*. 2003. № 17-18.

68. Я хочу, я можу, я буду добре вчитись / Упорядник Т. Гончаренко. Київ : Редакції педагогічних газет, 2003. 128 с.
69. Fromm E. The creative attitude in H.Andercon (Ed.). Creativity and its cultivayion. New York : Harper and Row, 1959. С. 55.